

Nizami Məmmədov Tağısoy
professor

Yenə də özümdən asılı olmadan Əli Rza Xələflinin yaradıcılığundan yazmaq ehtiyacım yarandı. Çoxsaylı kitablarına baxıb, yaratdıqlarını, araya-ərsəyə gətirdiklərini vərəqləmək istədim. Açıq məqalələri bir yana, onun çoxsaylı kitablarının mündəricəsinə və onlarda qoyulmuş tarixi, etnoqrafik, bədii, publisistik, vətəncilik, yurdçuluq və s. kimi problemlərə baxış sərgiləməsinə dərinə nəzər yetirəndə heyrət hissi də keçirdim. "Əhsən belə təfəkkürə, belə işgüzarlığa, belə bədii-poetik, praktik-publisistik vüsətə" deməkdən savayı deyəcəyim bir sözüüm qalmadı. Əli Rzanın qələminin rəngarəngliyi mənə yaxşı tanışdır. Az qala hər bir kitabının zühur eləmə tarixinə baxdıqda da yaxşı xəbərdaram. O, bütün düşüncəsini, meylini qələmə və çeşidli poetik misraların araya-ərsəyə gəlməsinə həsr edib, yazıb, yaradıb. Və yaradıcı düşüncəsindən süzülüb gələnləri də dörd çeşidli daha mütəhərrik janrdə ortaya qoyub: 1. Poeziya; 2. Nəsr; 3. Publisistika; 4. Ədəbi-nəzəri mülahizələr.

Bu istiqamətlərdən hər birində Əli Rza Xələflinin qazandığı uğurlar ədəbiyyatşünaslar, tənqidçilər, bədii-publisistik fikir sahibləri, söz xiridarları tərəfindən yetərincə dəyərləndirilməkdədir. Bütün bunların hamısı yaxşıdır və eyni zamanda aysberqin görünən tərəfləridir. Lakin aysberqin hamıya görünməyən tərəfləri də az deyildir. İndi artıq vaxt gəlib, vədə yetişib, Ə.R.Xələflinin yaradıcılığını çeşidli mövqelərdən nəzəri tədqiqatlara cəlb etməyin də vaxtı çatıb. Bax, buna görə də hesab edirik ki, bu istiqamətdə mütləq ardıcıl fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir. Sənətkarın əsərləri diferensiasiya edilməli, onların təsnifatı aparılmalı, obyektiv nəzəri mülahizələr irəli sürülməlidir. Adətən əsərləri tədqiqatda cəlb edilən sənətkarın yaradıcılığının zəngin bazasının və çeşidli nümunələrinin olması zəruridir. Burada da Ə.R.Xələflinin ortaya çıxardıqları tədqiqatçılar üçün çoxsaylı istiqamətlər və rəngarəng materiallar verməkdədir. Buna görə də heç də tam dolğunluğa iddia etməyən yaddaşımızda özünə yer almış sənətkarın əsərlərinin adlarına bir daha oxucuların və tənqidçilərin

ÇEŞİDLİ BƏDİİ JANRLARIN MAHİR MEMARI ƏLİ RZA XƏLƏFLİ

nəzər salmasını zəruri hesab edirəm.

Sənətkarın publisistik müstəvidə yaratdığı "Karvan körpüdən keçir" (ədəbi publisistika, essələr, portret cizgiləri). Bakı, Azərb. Dövlət Kitab Palatası, 1997, 240 s.; "Baş daşımın yazıları" (publisistik qeydlər, essələr, ədəbi-fəlsəfi məktublar). Bakı, "Zaman", 1998, 384 s.; "Yurdun övladları" (publisistik qeydlər, məktublar, portretlər). Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2000, 240 s.; "Sözə doğru" (publisistik düşüncələr). Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2003, 304 s.; "Dünyanın söz üzü" (ədəbi publisistika). Bakı, "Səda", 2007, 288 s.; "Meyar" (portret essələr, ədəbi qeydlər və məktublar). Bakı, "Səda", 2008, 758 s.; "Arzularda dəyən güllə" (ədəbi publisistika). Bakı, "Səda", 2008, 352 s.; "Dilimiz-varlığımız" (elmi publisistika). Bakı, "Səda", 2009, 160 s.; "Adı Şadiman olanın..." (ədəbi publisistik düşüncələr). Bakı, "Təknur", 2009, 256 s.; "Axtala əfsanəsi" (ədəbi publisistika). Bakı, "Adiloğlu", 2010, 144 s.; "Göy üzündə səs" (ədəbi qeydlər, publisistik düşüncələr). Bakı, "Vətən", 2018, 256 s.; "Dağdan dənizə doğru" (ədəbi qeydlər, publisistik düşüncələr). Bakı, "Bakı mətbəəsi", 2018, 248 s.; "Ruhun daşqını (ədəbi qeydlər, publisistik düşüncələr). Bakı, "Bakı mətbəəsi", 2019, 248 s.; "Şərhin poetik notları" (ədəbi qeydlər, publisistik düşüncələr). Bakı, "Vətən", 2022, 531 s.; "Qırmızı həqiqətlər" (ədəbi qeydlər, publisistik düşüncələr). Bakı, "Adiloğlu", 2011, 128 s.-lə yanaşı; "Poeziya və nəsr yaradıcılığı müstəvisində ortaya qoyduğu "Ocağımın işığı" (şeirlər və poemalar). Bakı, "Azərbaycan", 2001, 272 s.; "İçərişəhər, daşlar, insanlar" (poema və şeirlər). Bakı, "Təknur", 2011, 128 s.; "Od" (roman, essələr və poeziya). Bakı, "Nərgiz", 2013, 320 s.; "Ağrı" (esse-povest və poemadan parçalar). Bakı, "Vətən", 2014, 192 s.; "Bir bayatı çağırırdım..." (bayatlar). Bakı, "Xəzər" Universiteti nəşriyyatı, 2013, 192 s.; "Həsərdən üzü bəri (şeirlər, poetik məktublar, essələr). Bakı, "Vətən", 2015, 224 s.; "Üzü Qarabağa" (şeirlər, poetik məktublar). Bakı, "Vətən", 2015, 224 s.; "Üzü Qarabağa" (şeirlər, poetik məktublar). Bakı, "Vətən", 2016, 300 s.; "Bir ayrılıq odu var..." (poema və ədəbi publisistika). Bakı, "Vətən", 2017, 304 s.; "Yaddaşa aparın yollar (məktub-roman, ədəbi düşüncələr). Bakı, "Adiloğlu", 2010, 608 s.; "Döyüş əfsanəsi" (sənədli düşüncələr povesti). Bakı, "Adiloğlu", 2011, 128 s.; Söz və qan (povest-xronika). Bakı, "Vətən", 2016, 272 s.; Qiyamətdən bir gün əvvəl (povest). Bakı, "Nərgiz", 2017, 208 s. və s. Bundan başqa

ədəbi-fəlsəfi janrdə ortaya çıxardığı "Həyatın dastanı" (ədəbi-fəlsəfi düşüncələr). Bakı, "Xəzər Universiteti nəşriyyatı", 2012, 239 s.; "Sözündə söz" (ədəbi-fəlsəfi qeydlər). Bakı, Xəzər Universiteti nəşriyyatı", 2013, 336 s. və s. kimi nümunələri qeyd etmək olar.

Əli Rza Xələflinin ədəbi-tənqidi yazıları da şairin bədii sözə çeşidli rakurslardan yanaşma bacarığı ilə birbaşa bağlıdır. Bu kontekstdə onun qələmə aldığı professor Teyyar Salamoğlunun ədəbi-tənqidi yaradıcılığını araşdıran "Tənqidçinin Azərbaycançılıq ideali" (Bakı, "Bakı mətbəəsi", 2016, 336 s.) və filologiya elmləri doktoru, şair İsxan İsxanlı yaradıcılığına həsr etdiyi "Həyat lövhələri nəsrin güzgüsündə" (Bakı, "Gənclik", 2022, 218 s.) və başqa əsərləri Xələflinin bu sahədə də səriştəli təfəkkür daşıyıcısı olduğundan xəbər verməkdədir.

Adlarını qeyd etdiyimiz bu kitabların ədəbi növ və janrlar üzrə ona görə diferensiasiyasını təqdim edirik ki, oxucuların gözü qarşısında Əli Rza Xələflinin yaradıcılıq potensialının ümumi mənzərəsi bütün keyfiyyətləri ilə bərq vursun.

Əli Rza Xələfli əksər əsərlərində (poeziya, publisistika, nəsr, esse, məktub və s.) müasir ictimai-sosial və mədəni-mənəvi gerçəkliyin obrazlı ifadə uslubunu ortaya qoyur. Müəllifin az qala indiyə qədər nəsr etdirdiyi əsərlərinin hamısı kitabxanamızda qorunub saxlanılmamışdır. Əlbəttə, onların hamısı haqqında danışmaq da xeyli vaxt aparardı. Lakin buna baxmayaraq, onların bəziləri ilə bağlı eksklüziv münasibət sərgiləmək də zəruridir.

Müəllifin 2020-ci ildə nəşr etdirdiyi "Böyük portretin işığı" adlı kitabı ölkəmizdə tanınmış poliqrafçı alim Şəddat Cəfərovun həyatına, peşə və yaradıcılıq fəaliyyətinə həsr edilməklə əvvəl bu publisistik-monoqrafik əsərin baş qəhrəmanının ömrünün maraqlı səhifələrini, sonra onun portret cizgilərini "Bir ad tanıyıram", "Dağ qururu, dəniz ləngəri", "Yaşamağın dəyəri", "Məktublarda döyünən ürək", "Muğdat oğullarından biri" kimi başlıqlarda yüksək bədii-publisistik janr müstəvisində canlandırma bilmişdir.

Əli Rza hansı janrdə işləməsindən asılı olmayaraq öz əsərinin qəhrəmanını ümumi ictimai-sosial ab-hava müstəvisində dəyərləndirməyə meyillidir. Publisistik başlanğıcla ədəbi təsviri o, elə uğurlu ümumi nöqtəyə gətirməyə müvəffəq olur ki, müəllifin belə mehərdli bədii tryükləri və keçidləri oxucunun ruhunu oxşaya bilər.

ÇEŞİDLİ BƏDİİ JANRLARIN MAHİR MEMARI ƏLİ RZA XƏLƏFLİ

Əvvəli 10-cu səhifədə

Əli Rza xalq həyatının içindən çıxan və onun içində bişən sənətkar kimi öz publisistik fəaliyyətində zəngin sənədli materialları əks edərən Azərbaycan xalqının həyatında yer almış əksər sosio-mədəni aspektləri qələminin və təfəkkürünün gücü ilə çevrilməyi bacaran söz sahiblərindədir. Buna görə də hesab edirik ki, onun ictimai, jurnalistlik, ədəbi, poetik fəaliyyəti publisistika sahəsində gələcəkdə çalışacaq mütəxəssislər üçün də gərəklə və müraciət ediləcək məktəb olacaqdır. Sənətkarın bütün yaradıcılığı milli tariximizin, folklorumuzun, mifoloji düşüncəmizin, adət-ənənələrimizin, etnoqrafiyamızın, dedə-babalarımızın yolunun davam etdirilməsi uğrunda, onlara bağlanan mədəni hadisə və obrazların, şəxslərin həyatına nüfuz etmə və onları işıqlandırma baxımından da əvəzsiz örnəklərdir.

Ə.R.Xələflinin publisistik yanaşması özünün müasiri olduğu mədəni həyatda baş verən hadisələrin bütöv və parlaq mənzərəsi kimi nəzərdən keçirilməlidir. Onun publisistik baxışlarında ən başlıca rol digər mühüm keyfiyyətləri ilə yanaşı, özünün subyektiv vətəndaşlıq obrazı oynayıdır.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində dəyərlər sistemi yüksək sosial dinamika və onun aktiv mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması şəraitində publisistika ictimai şüurun mühüm mexanizmlərinin ortaya qoyulmasında başlıca rola malikdir. Xələflinin publisistikası, bir tərəfdən, onun naşir kimi fəaliyyət göstərmiş,

interpretasiyası üçün münbit şərait yaradır. Bununla yanaşı, onun publisistikası ictimai şüurun formalaşmasına təsir edir, geniş ictimai mühitdə dialoqun canlanmasına şərait yaradır, müəllifin professionallıq statusunun yüksəkliyini ortaya qoyur.

Ə.R.Xələfli yanaşmasında pulisistika ədəbi yaradıcılığın formalarından biri kimi bütün mərhələlərdə özünü təsdiqləməklə yanaşı, həm də müasiriyyətin əsil ensiklopediyasına çevrilə bilmək imkanlarını özündə saxlayır. Şairin publisistikasının ən mühüm cəhəti onun konstruktivliyi ilə bağlıdır. Onun belə yanaşmasını biz yuxarıda adlarını çəkdiyimiz publisistik əsərlərlə yanaşı, həm də 2021-ci ildə şair

Demə ki, sərvətin tükənən deyil, Həmişə yetirmir bu varı torpaq. Ey insan, sən onun qiymətini bil, Bizdən küsər yoxsa hər qaya, hər dağ. Ə.Xələfli bu bənddə şairin Vətən, torpaq, yurd, sərvət və xalqı düşünən ürək çırpıntılarını sitat kimi gətirməklə bizlərə bütün dolğunluğu ilə çatdırır.

Kitabın "Özü Hikmət, sözü hikmət" bölməsində Ə.R.Xələflinin Hikmət Mahmuddan topladığı xeyli ibrətamiz deyimlər yer almışdır. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq: "Özünün və sözünün qiymətini bilməyən insandan ziyalı ola bilməz", "İnsanın dahiliyi onun əməlinə və sözündədir", "Ağıllı insanlar nadir hallarda səhv edirlər", "Tərs insanla tərs keçidə fərq yoxdur", "Toyda ol, yasa tələs", "Kara girişmə, lala ilişmə, başına belə açarsan" və s. kimi müdrik deyimləri oxucularına çatdıran Xələfli publisistik mətləb və məramını zəruri məcraya yönəltməklə daim uğurlu bədii effekt əldə edə bilir. Əli Rza Xələflinin publisistikasını biz insan təfəkkürünün elmi və obrazlı, böyük alim Potebnyanın təbirincə desək "poeziya" və "proza" arasındakı uğurlu ara seqmenti kimi nəzərdən keçiririk. Odur ki, Əli Rza Xələflinin publisistikası elmi prozaya istiqamətlənməklə, həm də elmi məntiqi təfəkkürün xeyli kateqoriyalarını özündə ehtiva edir. Düşünürük ki, zaman gələcək Əli Rza Xələflinin poeziya, proza janrlarında olduğu kimi publisistik yaradıcılığı da neçə-neçə monoqrafik araşdırmaların, məqalə və materialların təhlil obyektinə çevriləcəkdir. Hesab edirik ki, Ə.Xələflinin sənədli və bədii publisistikaya önəm verməsi heç də təsadüfi deyildir. Çünki o, yaradıcılığının ən ehtiraslı və qızgın dövründə Qarabağdan yüz minlərlə didərgin edilən soydaşlarımız kimi erməni qəsbkarlarının mənfur simasını mahiyyəti ilə görmüşdür.

Buna görə də düşünürük ki, Ə.R.Xələflinin didərginlik dövründə yazıb yaratdıqları da (publisistika, poeziya, nəsr, esse) tamamilə yeni nəzəri-tənqidi yazıların vərəqlər üzərinə köçürülməsi üçün aktual mövzular olmaqla fərqli yönərdən və sistemli şəkildə təhlillərə cəlb ediləcəkdir.

jurnalistlik səriştəsi, digər tərəfdən, şairliyi, üçüncü bir tərəfdən, nasirliyi və essistikası ilə sıx bağlıdır. Sənətkarın yaradıcılığında insanın ruhi-mənəvi halı birbaşa milli dəyərlər sistemi ilə əlaqədardır. Onu sənədli publisistikasının əsasını konkret insanlar, təxəyyülündə canlandırdığı aparıcı qəhrəmanları təşkil edir. Elə buna görə də əsərlərində təhlillərə və araşdırmalara cəlb etdiyi obrazlar özünün dərin interpretasiyası, professionallığı ilə fərqlənir. Ə.R.Xələflinin publisistikası aktuallığı ilə yanaşı, həm də ictimai özünürefleksiya, incə əks-səda mexanizmi, ictimai ünsiyyətin canlı orqanizmi kimi olması ilə seçilir. Eyni zamanda onun publisistik yaradıcılığı ölkəmizin ictimai-siyasi və mədəni-mənəvi həyatı üçün nöinki olub-keçən və davam edən hadisələrlə bağlı unikal faktik materiallar verir, həm də onların

və tədqiqatçı-geoloq, professor Hikmət Mahmuda həsr etdiyi "Özü Hikmət, sözü hikmət" kitabında ədəbi və publisistik qəhrəmanının maraqlı fərdi cizgilərini yaratmasında görürük. Hikmət Mahmudun bədii-poetik təbi tanınmış qələm sahiblərinin (B.Vahabzadə, İ.Əfəndiyev, Ə.Vəliyev, H.Arif, M.Araz, F.Mehdi, N.Həsənzadə), bədii-nəzəri düşüncə daşıyıcıları Ə.Cəfər, P.Xəlilov, X.Əlmirzəyev, fəlsəfi-tənqidil, təfəkkür sahibləri Firudun Köçərli, F.Qasımzadə, İ.Həbibbəyli və b. söylədiklərinə söykənməklə bu çeşidli poetik bacarıq sahibinin həyatının, əsərlərinin məziyyətlərini ortaya qoymuşdur.

Ə.R.Xələfli adını çəkdiyimiz əsərdə Hikmət Mahmudla bağlı özünün publisistik ehtirasını dilləndirərək, həm də müəllifin ibrət dolu poetik misralarını oxuculara ötürür: